

ВСТУП

Зазвичай вважають, що виховання — це цілеспрямований, плановий процес впливу на дитину з метою одержання в підсумку соціально значущих характеристик і поведінки особистості. Наскільки нереалістичним це визначення, ясно з того міркування, що виховання, здійснюване в освітній установі, не є необхідним і достатнім для розвитку особистості дитини без участі у виховному процесі інших соціальних інститутів.

Освітня установа може певним чином впливати на особистість, але школа не здатна підмінити собою суспільство, і тому припускати, що класний керівник і проведені ним деякі заходи (хто сказав, що набір якихось справ є плановим впливом?), участь у навчальному процесі можуть бути протиставлені реальним життєвим процесам, можуть посперечатися з ними або можуть утягнути ці різноманітні сили в цілеспрямований процес виховання, — все це, скоріше, мрії, ніж дійсна правда.

Для мене більш привабливим є інше визначення виховання: виховання є цілеспрямованим комплексним створенням умов і обмежень, що дозволяють дітям в умовах пошуку, вибору й подолання йти при підтримці суспільства шляхом морального, розумового, фізичного, естетичного розвитку та самовдосконалення.

Але й це визначення — скоріше, філософська побудова або загальний орієнтир, до якого можна й потрібно рухатися, але кожний дійде до своєї вершини, або зупиниться, або рушить назад. І оскільки держава й суспільство виділяють на виховання стільки ресурсів, що їх ледь вистачає на розмови й міркування про виховання, а фактично виховання визначається вулицею, як правило, педагогічно безграмотною родиною, розшарованим (кажуть, тільки в нашій країні існує таке дике майнове розшарування, що виникло внаслідок слабкості й корумпованості влади) суспільством, превалюванням ринкового хаосу часів первісного розкрадання (а не нагромадження) капіталу й відповідними цьому хаосу цінностями.

Відомо, що поряд із плановим вихованням існують і відіграють більш значну роль за впливом на особистість неплановані суспільні обставини та події. Суспільство — не оранжерея, тут слабка й соціально недосвідчена дитина з усієї палітри суспільних проявів може відібрати соціально й особистісно значуще, а може втрапити в таке болото, що й поведінка її, і життя,

й інтереси, й ставлення до оточуючих будуть носити явно або приховано антисоціальний характер.

Виховний простір існує й розвивається спонтанно, випадково й непередбачено, тож називати цей простір, що являє собою набір якихось установ, засобів, заходів і факторів, педагогічним або виховним можна такою ж мірою, у якій виховним є все суще, реальне й можливе у Всесвіті.

Однак якщо під виховним простором розуміти соціально-педагогічну, організовану й цілеспрямовану систему, то для неї характерні чітко визначені властивості:

- ✓ збалансованість елементів системи, що відповідає запитам, інтересам і потребам дітей і молоді в межах реального та можливого;
- ✓ наявність концепції функціонування і розвитку районної (міської) виховної системи;
- ✓ розробка критеріїв і діагностики визначення успішності виховної системи;
- ✓ створення єдиного органу, що здійснює стратегічне керування районною (міською) виховною системою;
- ✓ наявність планованого ресурсного забезпечення;
- ✓ нормативно-документальне забезпечення функціонування системи;
- ✓ залучення всіх здорових суспільних сил до діяльності, пов'язаної з вихованням молодого покоління;
- ✓ науково-методичне забезпечення діяльності учасників процесу виховання.

Школам у різних звітних і конкурсних паперах нав'язано описувати зовнішнє середовище як якийсь педагогічний простір, котрий насправді є настільки малим і невиразним, що не має скільки-небудь значного впливу на дітей.

Механічне переписування назв різних установ, можливо, й гріє душу, але їхнє розташування в даному районі — скоріше, акт географічний, ніж змістовний. Важливо визначити характер і спрямованість мотивів та інтересів різних гравців гуманітарного ринку: і якщо не лукавити, то, крім дошкільних і шкільних установ, ніхто не займається й не зацікавлений у планомірному виховному впливі на дітей і підлітків.

Владі, суспільству спільно зі школою належить і потрібно проводити гігантську роботу із залучення всіх соціокультурних партнерів до процесу виховання учнів.

Освітні установи й педагогічна громадськість часом лукаво або внаслідок професійної інфантильності вважають, що вони реально впливають на молодь, і це певною мірою так, однак результати цього впливу виглядають по-різному. У школах рівень вихованості учнів зростає, однак молодіжна злочинність, наркоманія, хуліганство, бездуховність теж ростуть, тільки випереджальними темпами; кількість заходів, як масових, так і не дуже, збільшується, а число учнів, особливо тих, заради кого все робиться, тих, що голосують ногами й проявляють терплячий конформізм,— вам треба, ми прикинемося,— кількість таких учнів теж зростає.

Цей вступ знадобився для того, щоб визначитися в головному: або ми будемо чемно й наукоподібно міркувати про виховні системи, виховання, виховний простір, рівні вихованості, або ми, нарешті, зрозуміємо, що роз'єднання зусиль у ланцюжку школа—товариство—держава ні до чого доброго не приведе.

Із цього випливають три невблаганні висновки.

1. Необхідно об'єднати зусилля соціуму у справі виховання дітей і підлітків

Дикий ринок припускає нерегульований характер розвитку соціально-економічних відносин і як наслідок дику байдужність, а часом і злісне втягування молодих у дорослі ігри, що погано пахнуть.

Зрозуміло, що в міру дозрівання суспільства й держави країна, безумовно, зрозуміє, що мораль і закон лежать в основі громадського життя й саме вони, виникаючи з позитивного досвіду минулого, є запорукою успішного руху молоді дорогами життя. Всім очевидно, що школа, як і будь-яка освітня установа, якимось намагається сприяти соціалізації молоді, але тим самим стурбовані ВСІ прогресивні елементи суспільства, що, по суті, і є можливим фундаментом об'єднання зусиль зі створення муніципальних, регіональних

освітньо-суспільних формувань для цілеспрямованого створення умов успішної самореалізації дітей і молоді.

Іноді можна почути думку, що Росія йде якимось особливим шляхом, не підкоряючись загальним законам, і світовий досвід для нас не указ, тим більше, що за низкою показників становище молоді, скажімо, на Заході ще гірше, ніж у нас.

Однак, якщо піддати навіть поверхневому аналізу характер процесів, що дозволяють забезпечити стійку стабільність суспільства в країнах класичної демократії, ми помітимо, що фундаментом цієї стійкості є **три кити**.

Релігія. Не гра в релігію, а дійсна віра в Бога, що вкорінилася у свідомості багатьох людей, що є, хочемо ми цього чи не хочемо, потужним стабілізатором суспільних відносин. Нам ближче погляд, висловлений лауреатом Нобелівської премії, великим російським письменником Іваном Олексійовичем Буніним, котрий вважав, що життя є любов, а відсутність любові є смерть. Любов до всього суцього — природи, людей, мистецтва, творчості, жінки або чоловіка, до дітей — це, за великим рахунком, і близьке, і схоже на релігію.

Приватна власність. У країнах класичного капіталізму більша частина населення має в приватній власності засоби виробництва, будівлі, землю, транспортні засоби тощо. Все це вимагає великих витрат часу й уваги та дбайливого ставлення (ремонт, догляду). Але власність має потребу в захисті, в культурі, в інфраструктурі, у створенні найкращих умов для її функціонування й розвитку, і цим визначається традиційно дбайливе ставлення справжнього власника до досягнень і проявів матеріальної культури. Реальному, а не випадковому власникові потрібна певна культура, освіта, медицина, досягнення техніки й прикладної науки, досягнення в будівництві та облаштованість побуту. І чим скоріше в нас складеться клас відповідальних капіталістів, тим раніше всі ці процеси поширяться на наше життя. На жаль, перерваний зв'язок часів зруйнував споконвічне російське соборно-суспільне ставлення до того, що відбувається, і перед освітою, та й перед усім суспільством, стоїть неабияке завдання перенапоумлювання, морального перенавчання тих, від кого залежить економічний і культурний добробут нації.

Завдання вбачається в тому, щоб російський капітал швидше вбудовувався в логіку гуманного або, якщо хочете, гуманітарного капіталу, де виявиться чітке усвідомлення, що надприбуток і значна частина прибутку завжди й обов'язково повинна використовуватися для інвестування в нові робочі місця, екологію, освіту, добродійність, боротьбу з тероризмом, культуру, запобігання техногенним і природним катастрофам, медицину, технічний прогрес, різні соціальноорієнтовані програми.

Завдання школи — формувати в учнів таке ставлення до власності, яке дозволить їм у майбутньому розглядати приватну власність як інститут та інструмент відповідальності перед суспільством.

Сьогодні значна частина бізнесменів, ставлячись зі зневагою до власних працівників, забувають або не знають основне правило бізнесу: зміст бізнесу не в прибутку, не в рентабельності, не в якості продукції — це все важливо, але це вторинне. **Гуманітарний сенс бізнесу, так само як і сенс управління будь-якою установою та підприємством, полягає у створенні найкращих умов для життя й роботи співробітників підприємств і організацій та членів їхніх родин.**

У психології, економіці й традиціях відносин людей із власністю приховані не тільки мотиви володіння, але й раціональне бажання й необхідність збільшувати власність, передавати її у спадщину. У нас складається власність парвеню, в основі появи якої лежить грабунок, підлість, зрощування зі злочинністю, корупція, однак у міру того, як поряд із торговельним і фінансовим капіталом буде впевнено формуватися промисловий капітал, становище зміниться.

Закон. Можна по-різному характеризувати наш час, але ознаки революції у нас наявні. Це проявляється в тому, що змінилися фактично весь базис і надбудова: економічні й виробничі відносини, норми й правила державного життя. І якщо на Заході є історична звичка до закону, та й самі закони складають стійку, працюючу систему, то в нас тривалий час в основі законслухняності лежала не повага до закону, а страх, і сьогодні одне з головних завдань держави, суспільства й, у першу чергу, школи полягає в тому, щоб закони, норми й правила працювали знизу доверху, були обов'язковими для всіх. Закони й традиції — це дві речі, які визначають стійкість і успішність суспільного розвитку. Правова освіта є важливою складовою частиною виховання учнів, але не менш важливо змалку втягувати дітей і підлітків

у демократичний процес, у ході якого учні зможуть, обговорюючи, розробляючи й використовуючи в практичній діяльності норми закону, пропускати їх крізь власну свідомість і реально зникати до обов'язкової й усвідомленої поваги та виконання законів. Зміст самоврядування бачиться в тому, щоб учні одержували соціально значущу практику відповідальності, обов'язковості й соціальної спрямованості особистих і колективних дій, здійснюваних за суворими і звичними правилами гри.

2. Реалізувати на практиці діяльну участь молоді в керуванні власними справами

З цією метою необхідно вибудувати вертикаль участі всього мікросоціуму школи в пізнавальних, творчих, розвивальних і дозвільних програмах, що охоплюють час, інтереси й можливості кожного члена шкільного колективу.

Самостійне створення самоврядних організацій змістовного й соціально корисного плану передбачає наявність у молодих людей такого ступеня зрілості й сформованих соціальних цінностей, такого розуміння й усвідомлення своєї ролі й свого місця в процесах, що відбуваються, такої мотивації та інтересу, які майже не зустрічаються в чистому вигляді.

Щоб діти й молодь рушили в бік самодіяльності та самоврядування й побажали щось робити понад необхідне, понад обов'язкове, потрібні відповідні спонукальні причини, моральні підстави, відповідні стимули, якими могли б бути такі.

- ✓ Чудова ідея, «на ура» прийнята дитячим співтовариством.
- ✓ Закоханість у вчителя і його справу.
- ✓ Прояв масової культури.
- ✓ Вплив моди.
- ✓ Колективно звеличувальна справа.
- ✓ Потреба в успіху.
- ✓ Потреба у прояві турботи й допомоги нужденним.
- ✓ Потреба в досягненні значущої для колективу і його членів мети.
- ✓ Потреба в спортивних успіхах.
- ✓ Бажання одержати якісь професійні й суспільно значущі вміння.

- ✓ Потреба в самовираженні й реалізація лідерських претензій.

3. Здійснити ресурсний підхід у вихованні

Виховання як процес передбачає створення системи діяльностей і педагогічних пропозицій, що охоплюють, з одного боку, можливі інтереси учнів, з іншого, — формування певного культурного й морального поля.

Очевидно, що без об'єднання всіх можливих ресурсів успіх виховання підростаючого покоління не може бути забезпечений. У зміст поняття «ресурс» зазвичай включають фінансове й матеріальне забезпечення, тоді як без комплексного підходу до використання людського фактора як ресурсу картина буде неповною.